Seenaa Dhoksaa Lakkoofsa Afurtamaa — Lakkoofsa Kudha Sagal

ଦ୍ୱିତୀୟ ହାୟ — ଷଷ୍ଠ ଭାଗ

Jeff Pippenger
2026-07-20

The books of Daniel and Revelation complement each other, meaning together they are perfected.

> “Mul’ata keessatti kitaabonni Macaafa Qulqulluu hundinuu walitti dhufanii xumuramu. Asitti guutuun macaafa Daani’eel jira.” Hojii Ergamootaa, 585.

The kingdoms of Bible prophecy are to be the student of prophecy’s focus, for it is there that the external history of the latter days is primarily set forth.

> “परमेश्वरङ्क पवित्र वचनर आलोकरे, राज्यआरोह अवनति कूण कारणर द्वारा शासित होउछि, ताहाकु शिक्षा करिबा निश्चय ही अधिक उत्तम। युवक माने एही अभिलेखमाने अध्ययन करन्तु, एबं देखन्तु जे राष्ट्रमानेर सच्चा समृद्धि दिव्य सिद्धान्तमानेर स्वीकार सङ्गे कते गहिर भाबरे संबद्ध रहिछि। से महान सुधार-आन्दोलनमानेर इतिहास अध्ययन करु, एबं देखु जे एही सिद्धान्तमाने, यद्यपि तुच्छ गण्य ओ घृणित होइथिले, एबं ताहांकर पक्षसमर्थकमाने कारागार ओ फाँसिकाठरे नेइ जाइ थिले, तथापि एही बलिदानमानेर द्वारा ही विजय प्राप्त करिछन्ति।” Education, 238.

Seenaawwan qulqulluun—“sochiiwwan haaromsaa gurguddoo” yookaan “ka’uu fi kufaatii mootummootaa” haa ta’an—Dubbii Waaqayyoo keessatti dhimma jireenyaa fi du’aa ti. Phaawulos 2 Tasalonqee boqonnaa lama keessatti, namoonni dhugaa hin jaallannee fi sana booda gowwoomsaa cimaa fudhatan, ergaa inni kutaa sana keessatti adda baase diduu waan filataniif gowwoomsaa sana akka fudhatan barreesseera. Kutaan sun hariiroo Roomaa waaqolii tolfamoo waaqeffattuu fi Roomaa phaaphaasummaa gidduu jiru adda baasee ibsa; hariiroon kunis hariiroo Phergaamoosii fi Tiyaatiraa gidduu jiru, hariiroo sibiilaa fi suphee gidduu jiru, akkasumas hariiroo jawwichaa fi bineensichaa gidduu jiru dha. Ol ka’uun Roomaa phaaphaasummaa, ishee Tiyaatiraan fakkeeffamtuu, fi kufaatiin Roomaa waaqolii tolfamoo waaqeffattuu, ishee Phergaamoosiin fakkeeffamtuu, dhugaa namoonni gowwoomsaa cimaa fudhatan jibban ta’u.

በሚለራይት ታሪክ ውስጥ፣ በ1843 የአቅኚዎች ሰንጠረዥ ላይ የተካተተው በሚለራይቶችና በፕሮቴስታንቶች መካከል የነበረው ክርክር፣ በዳንኤል አሥራ አንድ ቁጥር አሥራ አራት ውስጥ “የሕዝብህ ዘራፊዎች” ተብሎ የተወከለው የትኛው ታሪካዊ ኀይል እንደሆነ ላይ ነበር። እነዚያ ዘራፊዎች ሚለራይቶች እንደሚከራከሩት የአረማዊት ሮም መነሳት ነበርን፣ ወይስ ፕሮቴስታንቶች እንደሚያስረዱት የሴሉሲዶች ውድቀት ነበር?

> “Sabni mootummoonni iddoo hojii irratti mul’atan hundinuu, akka isaan kaayyoo ‘Isa Ilaaluu’ fi ‘Isa Qulqulluu’ guutan yoo ta’e mul’atuuf, iddoo isaanii irratti lafa irratti turuuf heyyamamaniiru. Raajiiwwan olka’iinsaa fi kufaatii mootummaa gurguddoo addunyaa—Baabilon, Meedoo-Faarsi, Giriikii, fi Roomaa—duukaa bu’aniiru. Isaan kana hunda keessatti, akkuma saboota humna xiqqaa qabanitti, seenaanis of irra deebi’e. Tokkoon

tokkoon isaanii yeroo qorumsaa ofii isaanii qabu turan; hundinuu kufan; ulfinni isaanii ni badde; humni isaanii ni deeme; iddoon isaanii immoo kan biraatiin qabame....”

“ପବିତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରର ପୃଷ୍ଠାମାନଙ୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ ଜାତିମାନଙ୍କର ଉଦୟ ଓ ପତନରୁ, ସେମାନେ ଶିଖିବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ଯେ କେବଳ ବାହ୍ୟ ଓ ସାଂସାରିକ ଗୌରବ କେତେ ନିର୍ମୂଲ୍ୟ। ବାବିଲୋନ, ତାହାର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଓ ମହିମା ସହିତ—ଯାହାର ସମତୁଳ୍ୟ ଆମ ପୃଥିବୀ ତାହା ପରେ କେବେ ଦେଖିନାହିଁ,—ସେହି ଶକ୍ତି ଓ ମହିମା, ଯାହା ସେହି ସମୟର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥିର ଓ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିଲା,—କିପରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅନ୍ତର୍ଧାନ ହୋଇଗଲା! ‘ଘାସର ଫୁଲ’ ପରି ସେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା। ଯାହାର ଭିତ୍ତି ଭାବେ ଈଶ୍ୱର ନାହାନ୍ତି, ସେ ସବୁ ଏଭଳି ନଷ୍ଟ ହୁଏ। କେବଳ ସେଇ ବସ୍ତୁ, ଯାହା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସହିତ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନଭାବେ ଜଡିତ ଓ ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ରକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ, ସେହି ଟିକି ରହିପାରେ। ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତମାନେ ହିଁ ଆମ ପୃଥିବୀ ଜାଣିଥିବା ଏକମାତ୍ର ଅଚଳ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ।” Education, 177, 184.

Seenaan Macaafa Qulqulluu mul’ata Solomoon, mul’anni yoo hin jiraanne sabni akka badu yeroo labsetti, barbaachisaa ta’uu isaa ibse sana dha. Hordoftoonni Miilar waggoota dhibba tokkoo fi shantama Mul’ata boqonnaa sagal, lakkoofsa shanii fi kudhan keessatti akka “ji’a shan”itti ibsaman hubatanii labsan; garuu seenaa Mul’ata boqonnaa sagal keessatti ibsame gad fageenyaan hin qoranne. “Ji’a shan” lakkoofsa kudhan keessatti ibsame sirriitti adda baasan; garuu lakkoofsi shanii fi kudhan lamaan isaanii iyyuu jecha “ji’a shan” jedhu waan of keessaa qabaniif, kun raajii dhiphinaa lakkoofsota lamaanuu keessatti ibsame jabeessuuf qofa akka ta’e yaadanii akka turan ni mul’ata. Amma lakkoofsi shan “ji’a shan” jedhee yeroo ibsu, waggoota dhibba tokkoo fi shantama bara 632tti du’a Muhaammad irraa jalqabanii, bara 782tti salphifamuu Ireen, Mootittii Impaayera Baayizaantaayin, yookiin Roomaa Bahaa, wajjin xumuraman akka bakka bu’u salphaatti argisiisuun ni danda’ama.

Qajeelchitoonni caqasa kudhan hojiirra oolchuu isaanii keessatti sirrii turan; lola Nikoomiidiyaa kan Adoolessa 27, 1299 godhame akka jalqaba waggoota dhibba tokkoo fi shantamaa kanneen Adoolessa 27, 1449 Qosxanxinoos inni dhumaa kan Qusxanxiniyaa keessatti mo’e salphifamuudhaan xumuramanitti adda baasaniiru. Sarara irratti sarara kaa’uudhaan, yeroon waggoota dhibba tokkoo fi shantamaa Islaama addunyaa maraa, isa wayyoo isa tokkoffaa kan Islaama Arabiyaa fi wayyoo isa lammaffaa kan Islaama Turkii lamaaniinuu bakka buufame, adda baasa. Islaamni mootii moototaa fi mootittii moototaa lamaan isaanii waliin salphise, Islaama addunyaa maraa mootummaa dubartii Ireeniin bakka buufamtee fi dhiira Qosxanxinoos isa dhumaatiin bakka buufame irraa ijaarame tokko mo’atu adda baasa.

Waggoota dhibba tokkoo fi shantama salphifamuu Irenetiin xumuraman keessatti, Islaamummaan Arabiyaa naannoo yookaan lafa Impaayera Baayizaantiin to’annoo isaa jala oolcha; Irene immoo haala salphinaa kaffaltiiwwan dirqamaa biroo malees waggoota sadiif gibira kaffaluuf ishee dirqisiise keessa galcha. Yeroo Constantine inni dhumaa salphifametti, kun jalqaba yeroo waggaa afurii kan marfamuu fi kufaatii magaalaa guddoo Roomaa Bahaatiin xumuramu agarsiise. Haalota lamaan keessatti iyyuu kan kana godhe Islaamummaa ture; Irene irratti Islaamummaa Arabiyaa, Constantine isa dhumaa irratti immoo Islaamummaa Turkii ture. Guyyoota dhumaa keessatti, Islaamummaan addunyaa maraa, kan dhugaa baatota lamaan Islaamummaa Arabiyaa fi Islaamummaa Turkii warra wayyoo tokkoffaa fi lammaffaa keessatti ibsamaniin bakka buufamu,

jalqaba lafa, achiis magaalaa guddoo ni qabata. Qaamni siyaasaa guyyoota dhumaa kan Constantine Roomaa Bahaatiin bakka buufamu, qaama amantii guyyoota dhumaa kan Irene Roomaa Bahaatiin bakka buufamu wajjin bifa mallattootiin gaa'ela hidhateera. Jecha qaama siyaasaa fi amantii jedhu kan ani itti fayyadamu, mallattoon fakkii bineensichaa jalqaba Yunaayitid Isteetis keessatti, achiis addunyaa keessatti kan mul'atu ta'uu isaa ibsuufi. Fakkiin bineensichaa gaa'ela mallattoo ta'e kan Constantine fi Irene dha; lamaan isaanii iyyuu lafa isaanii fi magaalaa guddoo isaanii Islaamummaaf dhabuu isaaniitiin salphifamu.

Gaa'elli isaanii seenawwan lamaan wal simsiisuun adda baafama; gaa'elli kunis bara 313tti, yeroo Labsiin Miilaan hojiirra oolee waldaan Simirnaa isheen mallattoo taate xumuramtee waldaan Phergaamoon isheen mallattoo taate jalqabdetti, gaa'ela Constantia fi Licinius gidduutti raawwatameen fakkeenyaan mul'ifame. Namoonni Phaawulos warra gowwoomsa cimaa fudhatan jedhee adda baasu, ergaa akeekkachiisaa Phaawulos isa namichi cubbuu mul'ifamuu isaa dura gantummaan akka dhufu of keessatti qabatu hubachuu didu. Gantummaan kun seenaa Phergaamoon keessatti raawwatama; namichi cubbuus bara 538tti, yeroo waldaan Tiyaatiraa jalqabdetti mul'ifame.

> Let no man deceive you by any means: for *that day shall not come,* **except there come a falling away first, and that man of sin be revealed**, the son of perdition; Who opposeth and exalteth himself above all that is called God, or that is worshipped; so that he as God sitteth in the temple of God, shewing himself that he is God. 2 Thessalonians 2:3, 4.

Seenaan Roomaa Bahaa dhugaa raajii hariiroo fakkeenyaa Roomaa Bahaa fi Roomaa Dhihaa gidduu jiru keessattis mul'ifamuuf dhugaa baatota lama dhiheessa. Hariiroo sana keessatti, Roomaan Dhihaa waldaa kiristaanaa yoo taatu, Roomaan Bahaa immoo mootummaadha. Akkuma Daani'el boqonnaa lama keessatti sibiilaa fi supheedhaan fakkeeffametti, Roomaan walitti makama waldaa kiristaanaa fi mootummaati.

Sababni guyyoota dhumaa keessatti Islaamummaan addunyaa maraa humna walitti makama waldaa kiristaanaa fi mootummaatiin fakkeeffame irratti duulee, naannoo bulchiinsaa fi magaalaa guddoo isaa akka qabatu haala amansiisaa ta'een hubachuun akka danda'amu agarsiisu tokko, dhugaa baatota biroo lama seenaa qulqulluu Mul'ata boqonnaa sagalii keessaa argamaniin ni deeggarama. Osman Adoolessa 27, 1299 naannoo bulchiinsaa Nicomedia injifatee qabate; achiis waggaa lama booda, bara 1301, naannoo bulchiinsaa Nicaea injifatee qabate. Ilmi isaa bara 1331 magaalaa guddoo Nicaea injifatee qabate; ilmi sunumtis marfama waggaa afur turee bara 1337 xumurame keessatti magaalaa guddoo Nicomedia injifatee qabate. Qajeelchitoonni guyyaa Adoolessa 27, 1299 Osman wajjin walqabsiisanii mallatteessan; garuu lola itti aanu, jechuunis lola Nicaea, akka tarkaanfii seenaa lammaffaa Impaayera Otomaan hundeessuuf fudhatameetti matumaa hin ilaalne. Guyyaan Adoolessa 27, 1299 tarkaanfiiwwan muraasa gara seera Dilbataatti geessan keessaa tarkaanfii jalqabaa ture. Tarkaanfiiwwan jalqabaa lamaan Islaamummaa Turkii jalqaba raajii bara 1449, achiis ammas bara 1840, sana boodas ammas 9/11 irratti, achiis ammas Muddee 31, 2023 xumurame sanaa adda baasan.

Tarkaanfiiwwan lamaan sana keessaa inni jalqabaa, jalqaba waggoota dhibba tokkoo fi shantamaa

qofa osoo hin taane, jalqaba waggoota soddomii saddeetiis mallatteesse. Innis Osman naannoo Nicomedia qabachuu isaatiin jalqabee, waggoota soddomii saddeet booda, bara 1337tti, dhuma marfama waggaa afurii irratti ilmi Osman magaalaa guddoo Nicomedia yommuu qabatetti xumurame. Lakkoofsi soddomii saddeet “ol ka’uu” kan bakka bu’u yoo ta’u, tarkaanfiin jalqabaa Osman naannoo sana qabachuudhaan fudhate ol ka’uu Islaamummaa Turkii mallatteesse. Tarkaanfii jalqabaa waggoota soddomii saddeet sana keessatti, marfamni “waggaa afurii” xumura isaa mallatteessa. Tarkaanfii isa dhumaa waggoota dhibba tokkoo fi shantamaa sanaa irratti, salphinni ni geessifama, waggoota afur booda immoo, bara 1453tti, magaalaan guddoon Roomaa Bahaa ni qabamti.

Bara 1453tti Turkoota Otomaaniin ta’us, yookaan bara 1337tti Nicomedia fi bara 1331tti Nicaea lamaanuu kan qabate ilma Osmaaniin ta’us, taateewwan sadan kana hundatti tokkoon tokkoon magaalaa guddoo yeroo tokko seenaa keessatti magaalaa guddoo Roomaa Bahaa taatee tajaajiltee turte. Sararoonni sadan hundinuu mo’atamuu Roomaa Bahaa adda baasanii agarsiisu. Tokkoon tokkoon sararoota sadan sanaa Islaamummaan jalqaba naannoo Roomaa Bahaa, sana boodas magaalaa guddoo ishee mo’achuu isaa adda baasee agarsiisa. Maqaan magaalota guddoo sadan hundaa maqaa naannichaa wajjin tokko dha. Tokkoon tokkoon sararoota sadanii namoota seenaa alfaa fi omeegaa adda ta’an qaba. Salphinni raajawaan kun, salphina Islaamummaan mootii moototaa fi mootittii lamaanuu irraan ga’een hariiroo waldaa Kiristaanaa fi mootummaa gidduu jiru adda baasee agarsiisaa, sararoota isaanii Roomaa Dhihaa, ishee Constantine Guddichi bara 330tti magaalaa Roomaa irra Constantinople filachuudhaan akkasuma salphise sana wajjin walitti hidha. Salphinni Roomaa Dhihaa inni dhumaa bara 476tti mootii moototaa isa dhumaa wajjin dhufe; yeroo sanaa kaasees saffisaan gad bu’aa deemuu itti fufte.

Roomaa Bahaa wajjin wal bira qabamtee yeroo ilaalamtu, Roomaan Dhihaa waldaa kiristaanaa turte; Bahaan immoo mootummaa ture. Salphinni jalqaba bara 330tti, itti aansuun bara 476tti, achiis bara 782tti, sana booda ammas bara 1449tti ga’e. Sararri salphinaa mootummaa tokko addaan qoodamuudhaan jalqabe; itti aansuun bara 476tti mootii moototaa dhabuun, kanaanis impaayera dhabuun salphinni ga’e; sana booda immoo Islaamni jalqaba bara 782tti lafa bulchiinsa Bahaa irratti, itti aansuun bara 1453tti magaalaa guddoo Bahaa irratti salphina fide.

Raajii Macaafa Qulqulluu keessatti ibsame sarara mootummaa Roomaa Bahaa fi Dhihaa lamaan ifatti baasa; ifni Islaam har’a oomishaa jiru immoo ifa bu’uuraa Islaam qajeelchitoota Miileriitti ture waliin walii gala ta’us, isa sanaa baay’ee fagaata. Yeroon qorumsa bara 2024tti jalqabe, inni “saamtota saba keetii warra mul’ata sana dhaaban” eenyu akka ta’e irratti hundaa’e, inni alfaa yeroo qorumsa sanaa ture; amma immoo dhuma yeroo qorumsaatti, ifni mata-duree Islaam Mul’ata boqonnaa sagal irraa dhufu dhugaa-baatota Roomaa Dhihaa fi Bahaa kan guyyoota xumuraa ammaa kanaa dura matumaa hin madaalamne itti dabala.

Sararoonni raajii Islaamummaa kanneen boqonnaalee sagalii hanga kudha tokkootti ibsaman, ragaalee sararoota barreeffamoota kana keessatti duraanuu irratti mari’atamaa jiran waliin walqabatan dhiheessuudhaan, sararoota seenaa Daani’el boqonnaa kudha tokko lakkoofsa kudhanii hanga kudha ja’aatti argaman walitti fidu. Haa ta’u malee, fakkii raajii kan ka’umsa Islaamummaa agarsiisu keessatti, ka’umsi sochii Miileriitotaas ta’e kan sochii warra kuma dhibba

tokkoo fi kuma afurtamii afurii ni argama. Yeroowwan waggaa afurii lama, raajiiwwan yeroo Mul’ata boqonnaa sagalii keessatti fi akka kutaa isaaniitti jabeessanii kaa’aman, waggoota afur bara 1840 irraa hanga bara 1844tti jiraniif ragaa ba’u. Bara 1844tti yeroon raajii sana booda hin jiru; kanaafuu, yeroon fakkeenyaa waggaa afurii yeroo isaatiin utuu hin ta’in, amaloota raajii isaatiin hiikama. Yeroon waggaa afurii inni jalqabaa, Islaamummaan bara 1337tti, abbaan isaa naannoo sana erga mo’atee waggaa soddomii saddeet booda, Niikomeediyaa ishee duraan magaalaa guddoo Roomaa Bahaa turte mo’achuu isaa adda baasee agarsiisa. Yeroon waggaa afurii inni lammaffaan bara 1449tti bulchitoonni siyaasaa fi amantii Roomaa Bahaa Islaamummaadhaan salphifamuu isaanii adda baasee kan agarsiisu yoo ta’u, yeroon waggaa afurii inni sadaffaan immoo yeroo ergamaan ulfina isaatiin lafa ibse Hagayya 11, 1840 gad bu’etti, mul’annaa ulfina qabeessa humna Waaqayyoo adda baasee agarsiisa.

Seenaan warra Miller kan ergamoota tokkoffaa fi lammaffaa, yeroo namoonni kuma dhibba tokkoo fi kuma afurtamii afur chaappeffamanitti, seenaa ergamaa sadaffaa wajjin wal sima. Hojiin chaappeessuu xumuraa sun cubbuu haquudha; inni Waaqummaa fi namummaa walitti fiduudha, waraana Islaamummaan fidamaa jiru keessattis raawwatama.

> Inni boolla gad fagoo bane; dhoqon boolla sanaa keessaa, akkuma dhoqona ibidda guddaa keessaa ba’u, ol ba’e; aduunii fi qilleensi dhoqona boolla sanaatiin dukkanaa’an. Dhoqona sana keessaa hawwaannis biyya lafaa irratti ba’e; isaaniifis aangoon kenname, akkuma qamalee biyya lafaa aangoo qabutti. Isaaniifis akka isaan marga biyya lafaa, yookaan wanta magariisaa kam iyyuu, yookaan muka kam iyyuu hin miine; garuu namoota chaappa mootummaa Waaqayyoo adda isaanii irratti hin qabne qofa akka miidhan ajajame. Mul’ata Yohannis 9:2–4.

Raajamuun raawwiin guutuun raajii hunda kan jiru bara dhumaa keessatti dha; kanaaf kutaan kun mallattoo kaa’amuu dhibba afurtamii afur kuma jedhu adda baasa. Raajiin Islaamaa Mul’ata boqonnaa sagal keessatti argamu furtuu seenaa ta’e ni kenna; inni kun fakkeenya guutuu caalaa ta’e humna mul’ata sana hundeessu walitti fidu, seenaa keessatti immoo Hagayya 11, 1840 irratti, yeroo Islaamni uggurame, xumura isaa ga’e keessatti mul’isa. Achii eegalee dhugaan baatumsaa Mul’ata boqonnaa sagalii gara boqonnaa kudhaniitti, akkasumas seenaa ergamoota jalqabaa fi lammaffaatti dheerate. Sana booda boqonnaa kudha tokka keessatti badiin sadaffaan yeroo seera Dilbataa irratti tasuma dhufa; yeroo sanattis iyyi guddaan ergamaa sadaffaa ni jalqaba. Boqonnaan sagal furtuu Islaamaa dha; inni kun ka’uu fi kufaatii mootummootaa kan Daani’elii fi Mul’ata keessatti ibsame qindeessuu keessatti gahee qaba. Boqonnaaleen kudhanii fi kudha tokko muuxannoo durboota ogeeyyii dhibba afurtamii afur kuma sanaa adda baasu. Boqonnaan sagal mallattoo mul’ata alaa hundeessu adda baasa; boqonnaaleen kudhanii fi kudha tokko immoo mul’ata keessaa isa Hoolicha gara Iddoo Hundumaa Caalu sanaatti hordofuu wajjin walqabatu adda baasu.

Boqonnaan kudhanffaa Mul’ataa Kiristoos akka ergamaa isa jabaatti macaafa xinnoo banamaa qabatee gad bu’uu isaa ibsuudhaan jalqaba. Taateen sun Hagayya 11, 1840, yeroo raajiin boqonnaa saglaffaa Mul’ataa, inni waggoota dhibba sadii fi sagaltamii tokkoo fi guyyoota kudha shan ibsu, xumurametti raawwatame. Boqonnaan kudhanffaa Mul’ataa seenaa yeroo sana irraa

kaasee hanga Onkoloolessa 22, 1844 ergaan sun garaa Yohannis keessatti hadhaa'etti jiru ibsa. Waggoonni afran 1840 irraa hanga 1844tti jiran dhufaatii ergamaa isa tokkoffaatiin jalqabanii dhufaatii ergamaa isa sadaffaatiin xumuramu. Waggoonni afran raawwii Hagayya 11, 1840 booda itti aanan sun, waggoota afran jalqaba waggoota dhibba sadii fi sagaltamii tokkoo fi guyyoota kudha shanii irratti Adoolessa 27, 1449 irraa hanga 1453tti turaniin fakkeenyaan dursee ibsamanii turan. Yeroowwan waggaa afurii lamaan sun waggoota afran marfama Nicomedia bara 1333 irraa hanga 1337tti ture wajjin wal simu. Haala mallattootiin, Roomaan Bahaa Islaamaan yeroo sadii injifatamte. Kun jalqaba marfama Nicaea bara 1331 irratti, itti aansuun marfama Nicomedia kan waggaa afur ture bara 1337 irratti, sana booddee immoo marfama Constantinople bara 1453 irratti ta'e.

Diocletian bara 293tti Roomaa seeraan kutaa bahaa fi kutaa dhihaatti qoode; Constantine immoo bara 330tti Roomaa akka raajiitti kutaa bahaa fi kutaa dhihaatti qoode. Bara 395tti, yeroo mootiin mootota Theodosius I du'etti, kutaa bahaa fi kutaa dhihaa ilmaan isaa lamaanitti dhaalchisuun isaatiin impaayerichi seera qabeessa ta'een, dhaabbataadhaan addaan qoodame. Waldaan Kiristaanaa Kaatolikii bara 1054tti yeroo "qoqqoodama guddaa" jedhamutti baha fi dhihaatti qoodamte. Qoodamni sun akkuma kufaatii isa booda dhufee, suuta suutaan kan raawwatame ture. Qoodamni sun hanga guyyaa har'aa kanaattis jira. Bara sana irraa eegalee waggoota shantama keessatti, waldaan kiristaanaa dhihaa kan Roomaatti argamtu duulawwan fannoo Islaamummaa irratti tilmaamaan waggoota dhibba lamaaf geggeeffaman jalqabde. Roomaan Dhihaa bara 476tti yeroo mootii mootota ishee isa dhumaa dhabdetti kufte. Roomaan Bahaa bara 1453tti kufte. Roomaan Paappasummaa bara 1798tti kufte. Roomaan waaqolii tolfamoo waaqeffattu bara 293, 330 fi 395tti baha fi dhihaatti qoodamte. Roomaan Paappasummaa bara 1054tti baha fi dhihaatti qoodamte. Obboleettiin White ka'uu fi kufaatii mootummootaa qorannoo Dubbii Waaqayyoo keessatti akka bu'uura wabii ijoo tokkootti adda baasti.

Mootummoonni boqonnaa saglaffaa kitaaba Mul'ataa irraa ifa seenaatti baafaman, falmii mul'aticha kan hundeessitu Roomaa dha jedhu cimsu. Walitti dhufeenyi raajii Islaamummaa fi kuma dhibba tokkoo fi afurtamii afur gidduu jiru, ergaan iyya halkan walakkaa, kan Kiristoos harree yaabbatee gara Yerusaalemitti seenuudhaan fakkeenyaan agarsiifame, raajii yerootiin bakka bu'amuu isaatiif ragaa dha. Raajiin yeroo kun yeroo wayyoo isa tokkoffaatti jalqabee, kutaa raajichaa isa lammaffaa keessatti yeroo wayyoo isa lammaffaatti itti fufee, seenaa waggoota afurii keessatti raawwii isaa argate; seenaa kana keessatti sochiin hordoftoota Miiler kan ergamoota tokkoffaa fi lammaffaa raawwatamuu raajichuma sanaatiin jalqabe. Raajichi mallattoo "waggoota soddomii saddeetii fi lama" (1299 fi 1301), kan ol ka'uu Islaamummaa agarsiisuun jalqabee, mallattoo "waggoota soddomii saddeetii fi lama" (1838 fi 1840), kan ol ka'uu hordoftoota Miiler agarsiisuun xumurame.

Bara 1844tti, xumura yeroo waggaa afurii hordoftoota Miller kan marfama bara 1333 irraa hanga 1337tti turee fi yeroo bara 1449 irraa hanga marfama bara 1453tti tureen fakkeenyaan dursee mul'ifameetti, yeroon raajii sana booda hojii irra ooluu hin qabu ture. Alaabaan warra kuma dhibbaa fi afurtamii afurii ol kaafamuun raajii Islaamni keessatti ol kaafamu wajjin kallattiidhaan wal qabata.

> Yihudaa, ati isa obboloonni kee si jajatanidha; harki kee morma diinota keetii irra ni ta’a; ijoolleen abbaa keetii si duratti ni sagadu. Yihudaan ilma leencaa ti; booji’amicha irraa, yaa ilma koo, ol baateetta; inni gad jedhee ciiseera, akka leencaa fi akka leenca jaarsaattis; eenyutu isa kaasa? Uleen mootummaa Yihudaa irraa hin fagaatu, mootummaa seera baaftuus miilla isaa gidduudhaa hin badu, hamma Shiiloon dhufutti; sabootas walitti qabamuun isaanii isaaf ni ta’a. Inni ilma harree isaa muka wayinii irratti ni hidha, ilma harree dhaltuu isaa immoo muka wayinii filatamaa irratti; uffata isaa daadhii wayinii keessatti ni dhiqata, uffata isaa dhiiga wayinii keessatti ni miicca. Iji isaa daadhii wayiniitiin ni diimata, ilkaan isaas aannaniin ni addata. Uumama 49:8–12.

Warri kuma dhibba tokkoo fi kuma afurtamii afur amala Kiristoos mudaa tokko malee calaqqisiisu; Kiristoosis, mallattoowwan isa bakka bu’an kanneen biroo cinatti, “muka wayinii filatamaa” dha. Ismaa’el Uumama 16:12 keessatti nama “diidaa” ta’uun ibsameera.

> Inni nama duudaa ta’a; harki isaa nama hundumaa irratti ta’a, harki nama hundumaas isa irratti ta’a; innis fuula obboloota isaa hundumaa dura ni qubata.

Jechi “diidaa” jedhamee hiikame harree diidaa Arabaa dha. Bakka bu’oonni Kiristoos guyyoota gara dhumaa keessatti ergaa harree diidaa Arabaa, harree Kiristoos irra yaabbatee gara Yerusaalemitti seene, harree Bala’aam yeroo sadaffaaf isa erga rukutee booda dhuma irratti dubbate sanaa irra yaabbatu. Ergamoonni bara 1840 ergaa ergaa ergamaa isa tokkoffaa humneesse labsan sun, seenaa raajii ergaan sochii sana humneesse sun keessatti argamaa ture isuma keessatti raajii waggaa dhibba tokkoo fi shantamaa dhimma sanaan walqabatuu fi barbaachisaa ta’e hin argine. Isaan raajii yeroo isuma sana keessatti yeroowwan waggaa afur-afurii lama kanneen seenaa bara 1840 irraa hanga 1844tti tureef fakkeenya ta’an hin argine. Leenci gosa Yihudaa amma “karaawwan durii” keessaa ifa kanaan dura takkaa hin mul’anne mul’isaa jira; ifni kunis ifa Muddee 31, 2023 irraa eegalee mul’achaa jiru sana wajjin walii gala. Nashville kan rukutu Islaamummaa ta’uu fi dhiisuu isaa ilaalchisee shakkii jiru hunda ni dhabamsiisa. Ifni kun mallattoo Roomaa ifa godha; kanaanis waldhabdee alfaa bara 2024 waa’ee saamtota saba keetii irratti ka’eef ibsa omeegaa ta’a; mallattoo omeegaa falmii seenaa hordoftoota Miller keessatti mallattoo isuma sana irratti ka’ee ture sanaas ni ta’a. Ifni kun Islaamummaan raajiiwwan yeroo Mul’ata sagal keessatti ibsame, seenaa keessoo yeroo warri kuma dhibba tokkoo fi kuma afurtamii afur chaappaan itti mallatteeffaman sana keessatti ergaa alaa ta’uu isaa adda baasa. Nuti dhugaa kana yeroo muraasaaf barsiisaa turre; amma garuu sarara Mul’ata sagal irraa jalqabee Mul’ata kudha tokko irratti xumuramu tokko irratti mirkaneeffamuu ni danda’a. Yeroon waggaa afurii inni sadaffaan, raajii yeroo Islaamummaa bara 1840 irraa hanga 1844tti raawwii argate wajjin walqabatu, yeroo warri kuma dhibba tokkoo fi kuma afurtamii afur chaappaan itti mallatteeffaman fakkeenyaan agarsiisa. Kirkira lafaa guddaa Mul’ata kudha tokko keessatti ibsameen, warri kuma dhibba tokkoo fi kuma afurtamii afur akka faajjiitti ol kaafamu.

Hisqi’eel boqonnaa soddomii torba keessatti, kaafamuun saba Waaqayyoo akka raayyaa waraanaatti adeemsa tarkaanfii lama qabu kan uumamuu Addaam keessatti dursee fakkeenyaan argisiifamee ture dha. Jalqaba Addaam suphee irraa bocame; sana booda Kiristoos hafuura jireenyaa itti afuufe. Hisqi’eel keessatti raajiin jalqabaa qaamota warra du’anii ni boca, garuu

isaan ammallee du’anii jiru. Sana booda qilleensonni afran qaamota sanatti ni afuufamu; isaanis akka raayyaa waraanaa humna qabeessaatti ni ka’u. Lakkoofsonni soddomii saddeetii fi afurtama tarkaanfiiwwan lamaan sana bakka bu’u.

Nuti aŋa rakna matnɛh aŋgana kɔm pipak na.

> Kana booddee ayyaana Yihuudotaa tokko ture; Yesuusis gara Yerusaalemitti ol ba’e. Yerusaalem keessa, karra hoolotaa bira haroo tokko jira; inni afaan Ibrootaatiin Beetesdaa jedhama; golgaa shan qaba. Isaan keessatti tuuta guddaan warra dhibamtootaa, jaamota, warra naafatan, warra qaamni isaanii gogee ture, bishaan sun yeroo socho’u eeggachaa ciisu turan. Sababiin isaas, ergamaan tokko yeroon murtaa’etti gara haroo sanaatti gad bu’ee bishaanicha ni sochoosa ture; yeroo bishaanichi socho’ee booddee namni dursee itti seene kam iyyuu dhukkuba isa qabu kam irraas ni fayya ture. Namni tokko immoo achi ture; inni waggaa soddomii saddeet dhukkubsataa ture. Yesuusis isa achi ciisee argee, yeroo dheeraa akkasuma akka ture beekee, “Fayyuu ni barbaaddaa?” jedheen. Namni dhibamaan sunis deebisee, “Yaa gooftaa, yeroo bishaanichi socho’utti haroo keessatti na galchu nama hin qabu; ani utuun dhufaa jiruu immoo namni biraan na dura gad bu’a” jedheen. Yesuusis, “Ka’i, siree kee baadhuutii deemi” isaan jedhe. Achumaan namichi ni fayye; siree isaas baatee ni deeme; guyyaan sun immoo Sanbata ture. Yohannis 5:1–9.

> Amma ka’aa, ani jedheen, laga Zered ce’aa. Nuyis laga Zered ceene. Yeroon nu Kadeshbarneaa irraa kaanee hamma laga Zered ceenutti ture waggaa soddomii saddeeti; hamma dhaloonni namoota waraanaa hundinuu akka Waaqayyo isaanii kakate sanitti buufata keessaa dhumanii fixamanitti. Keessa Deebii 2:13, 14.